

[אוצר החכמה]

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שיעורי תלמוד הירושלמי בקול הרף
מכון דרכי שמחה ערד

משתה ושמחה ביום הפורים

שתיית היין ביום הפורים היא: "נוף המצוה בלי שום תכליתים של שמחה". כך למדנו בבית מדרשו של הגאון רבי יצחק זאב סולובייצק מבריסק שאין היין אמצעי להביא את השוטה לשמחה, אלא הוא מטרה ותכלית בפני עצמו: מצות היום בין. בדרך זו נלך ליישב כמין חומר לישנא דקראי מקושיה קדומה שנתחבט בה בעל מעשה ה', והפליג לכתוב עליה שמכיון שמגילת אסתר ברוח הקודש נאמרה ראוי שנדקדק בזה ביותר.

[03/09/2018]

לראשונה בקרימונה של"ו) לחדר קושיה זו על שינוי הלשונות בפסוקים:

"יש לדקדק על אומרו קודם: 'ועשה אותו יום משתה ושמחה' וכאן הקדים 'שמחה למשתה'. שכבר הקדמנו אחרי אמרם ז"ל (מגילה דף ז, א) שהמגילה הזאת ברוח הקודש נאמרה, יאות על כל אות ואות לדקדק, שוראי לאו בכדי נסבה".

להלן נביא את תירוצו של בעל מעשה ה' יחד עם מבחר מביאורי רבותינו המפרשים, ונעיין בדבריהם כדרכה של תורה.

תירוצו המהרא"ל צינץ ופליאה בדבריו

הגאון המהרא"ל צינץ בספרו 'מלוא העומר' (על מגילת אסתר. פיעטרקוב תרפ"ה) אף הוא עמד על נידון זה וכתב:

"ויראה כי בתחילה אשר היתה נפשם עיפה לתורגים אשר הרגו בשונאיהם משפחת המן, ולזה הוצרכו משתה יין כי יין ישמח ועל ידי המשתה התעוררה השמחה, אבל בכל דור ודור אשר כבר נחו, על ידי השמחה גורם המשתה".

הגם כי המהרא"ל צינץ תירץ ביסודו זה את שלושה מקראות הראשונים דמייתין, מכל מקום עדיין צריך עיון מה יעשה ביום שידובר לו מהפסוק הרביעי דלעיל המדבר על הדורות העתידים אשר כבר נחו מאויביהם, והתם

"משתה ושמחה" או "שמחה ומשתה"

ארבע פעמים מוזכר במגילת אסתר צירוף המילים: 'משתה' ו'שמחה' כשהם סמוכים זה לזה. בשלושה פעמים מתוכם הקדימו את ה'משתה' ל'שמחה' וכתבו: "משתה ושמחה", ופעם אחת הקדימו 'שמחה' ל'משתה' וכתבו: "שמחה ומשתה".

הרי הפסוקים לפניכם: "ביום שלושה עשר לחודש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה" (אסתר ט, יז); "והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה" (שם, יח); "על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו" (שם, יט); "כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאכל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (שם, כב).

שינוי זה מצווח ואומר דרשני לדעת מה דאו על ככה. הלא דבר הוא שלא ראי זה כראי זה, ועלינו לדרוש טעמא דקרא להבין ולהשכיל פשר דבר.

הטיב הגאון הקדמון רבי אליעזר אשכנזי בעל 'מעשה ה' בספרו 'יוסף לקח' (גדפס

אוצר החכמה

שנעשה לאבותיהם בימי קדם. ולכן בכתובים המורים על העתיד שנאמר בהם: להיות עושים וגו' בכל שנה ושנה כימים אשר נחו בהם היהודים וגו', אמר 'לעשות אותם ימי משתה ושמחה' כי אז מהצורך לעשות משתה תחילה לעורר לבם לשמחה".

מי קורם למי

חילוקים מהותיים קיימים בין שני הפירושים שהבאנו: החילוק הראשון בין המהרא"ל צינץ לבין היוסף לקח והמגיד מדובנא הוא אם בהווה דאו כלפי העתיד, ראוי להקדים משתה לשמחה או להיפך. להמהרא"ל צינץ בהווה דאו לא היו יכולים מיד לשמוח כי היתה נפשם עיפה להורגים ולכן הוצרכו למשתה כדי לעורר את השמחה, ואילו להיוסף לקח והמגיד מדובנא הוא להיפך דכיון שראו התשועה הגדולה בישראל הביאה שמחתם את המשתה.

ולדורות הבאים אליבא דהמהרא"ל צינץ, מכיון שכבר אין את עיפות המלחמה יעורר השמחה את המשתה. ואילו להיוסף לקח והמגיד מדובנא כיון שמתרחקים מהגס נצרכים להמשתה כדי לעורר את השמחה.

היתכן שהעתיד קורם להווה

זאת ועוד אחרת יש בין שני הפירושים: שני הפסוקים הראשונים דכתיב בהם: "ועשה אותו יום משתה ושמחה" אם הם קאי על ההווה דאו או על הדורות העתידים, דלהמהרא"ל צינץ עולה על הימים דאו, ורק הפסוק שלאחריו: "על כן היהודים הפרוים עושים את יום ארבעה עשר לחורש אדר שמחה ומשתה ויום טוב" הוא קאי על הדורות הבאים, ואילו להיוסף לקח והמגיד מדובנא הוא להיפך שהפסוקים הראשונים הם על העתיד והפסוק שלאחריו הוא על הימים דאו.

כמובן שבוה דחוקים מאוד דברי היוסף לקח והמגיד מדובנא, שאין נראה שמקודם קבלו היהודים על עצמם את השמחה לדורות

הקדים 'משתה' ל'שמחה' – בדיוק כמו שכתוב על הזמן שהיתה נפשם עיפה להורגים כשהרגו בשונאיהם משפחת המן, ובעוד שלפי הכלל שקבע היו צריכים להקדים 'שמחה' ל'משתה'.

ונהפוך הוא

הפוך מן הקצה אל הקצה מדברי המהרא"ל צינץ מצאנו בספר 'יוסף לקח', אשר איהו כתב לתרץ: "ומה שאמר כאן 'שמחה ומשתה' היפך מה שאמר קודם לכן שהקדים 'משתה' ל'שמחה', הוא מפני שבשעת מעשה ה'שמחה' גרמה ה'משתה' אבל לדורות ה'משתה' מעורר ה'שמחה'. ולכן הכתוב הראשון שאמר 'ועשה אותו' שמדבר לענין קביעות לדורות הקדים ה'משתה', אבל הכתוב השני שמדבר בענין המעשה מאז כמו שנאמר 'עושים' לכן הקדים ה'שמחה' ל'משתה' שהשמחה אמנם גרמה המשתה".

ביתר הרחבה כתב כן המגיד המפורסם מדובנא רבי יעקב קראנץ ז"ל בספרו 'קול יעקב' (ווארשא תרל"ו):

"שמחה ומשתה ויום טוב. ולהלן הוא אומר 'לעשות אותם ימי משתה ושמחה'. ובודאי לא במקרה נזרקה בפי כותב המגילה לומר כאן 'שמחה ומשתה' ולהלן להיפך 'משתה ושמחה'.

והנראה לומר כי בשעת הגס שראו עין בעין המעשה הגדול והתשועה הגדולה שעשה להם ה' שהפך אבולם לששון ופדה נפשם ממות הנה אין שמחה גדולה מזו, על כן השמחה גרמה להם לעשות משתה ותענוגות בני אדם ולמשוך ביין את בשרם. נמצא שהשמחה קדמה והיתה סיבה לעשית המשתה.

לא כן בדורות הבאים אחר כך אשר לא ראו התשועה עין בעין רק קבלו ושמעו מפי אבותיהם שאז לא היה מקום כל כך לשתחול עליהם השמחה, עד שקדמו לעשות משתה תחילה והיה המשתה סיבה לעורר את לבבם לשמחה גדולה על הגס

[03/09/2018חנה]

הוא טוב לב לגמרי, וכאשר יש לו יום טוב הוא יותר בשלימות... אבל בשאר מקום כודאי ראוי להקדים משתה לשמחה כי מתוך המשתה בא לידי שמחה, רק במקום שבא לומר שהיה מוסיף שלימות על שלימות בזה מקדים שמחה למשתה מפני כי המשתה יש בו השמחה והשתיה, ולכך זכר אלו דברים זה אחר זה כסדר".

המשתה עצמה היא גוף המצוה

הנראה לענ"ד בבאר הענין בהקדם שמועה יקרה דמטו לן מהגאון רבי יצחק זאב סולובייצק מבריסק זצ"ל אשר הכיז זאת תלמידו הג"ר אריה פומרנציק בספרו 'עמק ברכה' (סעודת פורים, ונעתק בספר 'ליקוטי הגרי"ז' עמוד כד):

"ממור"ר הגאב"ד דבריסק (שליט"א) זצלה"ה שמעתי שאמר: הא דנשתנה שמחת פורים מכל שאר השמחות של מועדים, דלא מצינו בשום שמחה דין כזה שיתחייב לבסומי בשתיית יין עד דלא ידע וכו' – משום דבכל המועדות עיקר מצות שמחה אינו אלא לשמוח בהשם, ובשר ויין אינו אלא סיבה לעורר השמחה, וכמבואר ברמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט ה"ב) יעו"ש. וכן הוא במדרש רבה (שיר השירים פ"א): זה היום עשה השם נגילה ונשמחה בו, איני יודע אם בו כיום או בו בהקב"ה, ת"ל נגילה ונשמחה בך.

אבל בפורים, כיון דכתיב 'משתה ושמחה' נמצא שהמשתה עצמה היא גוף המצוה בלי שום תכלית של שמחה, ועל יסוד זה של מצות משתה תקנו דין זה שחייב לבסומי עד דלא ידע".

חידוש גדול שנה לן רבי כאן במצוות שתיית היין ביום הפורים, ושפתים ישק בדבריו הנכוחים. מקובל לחשוב שמכיון ששתיית יין מביאה שמחה להשותה, וכמאמר הכתוב (תהלים קד, טו): 'ויין ישמח לבב אנוש', לכן יש חיוב לשותות יין כמכשירי

הבאים ורק לאחר מכן את השמחה על אותם הימים גופיה.

שני ביאורי המהר"ל מפראג

זקני המהר"ל מפראג זצ"ל אף הוא מציג שני דרכים בביאור הענין, בספרו 'אור חדש' (על מגילתאסתר, נדפס לראשונה בפראג ש"ס). הראשון שבהם:

"כי המשתה הוא יותר מן השמחה, ולכך שייך לומר 'ימי משתה ושמחה' כי היום נקרא על שם שבו משתה ושמחה, אבל אין נקרא על שם השמחה שאינו כל כך גדול כמו המשתה, ולכך נקרא היום על שם המשתה, ולכך כתיב 'ועשו אותו יום משתה ושמחה' – סמך 'משתה' אל 'יום'; וכן 'ימי משתה ושמחה' – נקרא 'הימים' על שם ה'משתה' ולא נקראו על שם 'שמחה'.

אבל 'עושים את יום י"ד שמחה ומשתה' ר"ל שעושים בו שמחה ומשתה, ואין הפירוש שהיום הוא משתה ושמחה, רק אמר שעושים בו שמחה ומשתה כי המשתה יש בו השתיה וגם השמחה ולכך יש להקדים השמחה כי השמחה הוא קודמת שאין לזה שום הכנה ומיד יכול להיות לו שמחה, אבל המשתה צריך אליה הכנה ג"כ לתקן הסעודה וגם יש בו השמחה לכך השמחה היא קודמת, ולכך כתיב 'עושים את יום י"ד שמחה ומשתה' לומר כי הם עושים שמחה ומשתה, כי אין לפרש יום של משתה רק כאשר דבק משתה אל יום לגמרי כמו 'ועשו אותו יום משתה ושמחה' זה יש לפרש יום של משתה".

עוד הוסיף לבאר בענין אחר:

"ועוד נראה כי מפני ^{אוצר החכמה} שכתב אחדיו 'יום טוב' לכך אמר 'ימי שמחה ומשתה' ויום טוב כי כל אחד הוא יותר כי כאשר האדם 'שמח' הוא בשלימות הפך כאשר יש לו צער שהוא בחסרון, וכאשר יש לו 'משתה' הוא יותר בשלימות כי במשתה

רב יוסף 'שמחה ומשתה ויום טוב' – 'שמחה' מלמד שאסורים בהספד; 'משתה' מלמד שאסור בתענית; 'יום טוב' מלמד שאסור בעשית מלאכה. אלא רבי בר ארביסר הוה וכי נטע בחמיסר נטע וכו' רבה בריה דרבא אמר: אפילו תימא ביומיה הוה, הספד ותענית קבילו עלייהו, מלאכה לא קבילו עלייהו, דמעיקרא כתיב 'שמחה ומשתה ויום טוב' ולבסוף כתיב 'לעשות אותם ימי משתה ושמחה' ואילו יום טוב לא כתיב.

ואתה תחזה דבפסוק זה שכתוב בו 'יום טוב' הוא הפסוק היחידי שבו כתוב 'שמחה ומשתה', ואילו בשאר הפסוקים שלא מוזכר בהם ענין זה של יום טוב כתוב 'משתה' ושמחה, ומוכרח דהא בהא תליא ^{ואוצר החכמה} ושוורש החילוק הוא כשאלה אם ליום הפורים יש דין של יום טוב.

ולחידושו הנפלא של הגרי"ז אתי שפיר בטוב טעם: כל היכא שאין מוזכר בו ענין יום טוב הרי ששמחת הפורים משונה משאר השמחות של המועדים, והמשתה עצמה היא גוף המצוה של פורים בלי שום תכליתים של שמחה, ולכן הקדימו את המשתה שהוא העיקר קודם השמחה.

אבל בפסוק זה דכתיב ביה 'יום טוב', שהוא הפסוק שנאמר בו דמעיקרא רצו לקבוע שפורים יהיה כשאר הימים טובים, והרי בימים טובים העיקר הוא השמחה ואין היין אלא סיבה לעורר השמחה, ונמצא שלפי דעתם דאז דין הפורים כשאר ימים טובים ולכן היינו טעמא דבפסוק זה דווקא כתבו 'שמחה ומשתה', ואתי שפיר.

מצוות השמחה, שעל ידי ריבוי היין יגיעו לשמחת היום; ולא היא ואין הדבר כן.

היין אינו אמצעי להגיע למטרה, אלא הוא תכלית העומדת בפני עצמה שמצוות היום בשתיית יין; אין כאן דין יין בשביל לבוא לשמחה אלא "שהמשתה עצמה היא היא גוף המצוה בלי שום תכליתים של שמחה".

ריקוד אינו מצד שמחה

זכר לדבר בכיוצא בזה מצאנו לזקנו הגדול של הגרי"ז מבריסק הלא הוא הגאון הנצי"ב מוואלוז'ין שחידש כן לגבי מצוות הריקוד בחג הסוכות. גם בריקוד, מקובל לסבור שריקוד הוא חלק משמחת האדם, ואם יש מצווה לשמוח בחג הסוכות מדין 'ושמחת בחגך' הרי שהריקוד הוא אחד מחלקי מצוות השמחה.

אולם הנצי"ב בפירושו על התורה 'העמק דבר' (דברים טז, טז) יצא להפריד בין הדברים, השמחה והריקודים, וחידש שבחג הסוכות קיימת מצוה מיוחדת של ריקוד שאין לה קשר עם השמחה: "דמצות ריקוד אינו מצד שמחה כדרך השמחה שמביאה לידי ריקוד, אלא ריקוד הוא לאות על הניצחון; ואם כן אפשר דאפילו אינו שמח בלב מכל מקום מצוה לרקוד". כעין זה חידש כאן הגרי"ז שדין שתיית היין מובדל הוא מדין השמחה, והרי זה מצוה בפני עצמה.

דיני יום טוב בפורים

מעתה נוכל להביא הכל על מקומו בשלום וליישב שינויי הלשון במקראות כמין חומה, במה שנקדים עוד הא דאיתא במסכת מגילה (דף ה ב):

"ורבי היכי נטע נטיעה בפורים והתני